Cvetka Hedžet Tóth

**Igor Škamperle: *Endimionove sanje. Oblike
imaginacije in simbolne tvorbe: Eseji in razprave
iz sociologije kulture***

Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, Zbirka Novi pristopi (57), 2013, 439 strani

Endimion je mitski lik lepega pastirja, ki naj bi ga olimpski bog »prestavil v stalno spanje in mu s tem zagotovil večno mladost in lepoto« (str. 7). Svet, ki se ne stara, večni in neumrljivi svet je nebeški svet za luno, supralunarni svet ali svet onkraj meseca, in v tem svetu popolnosti bivajo tudi ideje, miti, simboli. Svet pod mesecem je umrljiv svet, nepopoln, podvržen minevanju in umrljivosti, se stara, in ta svet imenujemo sublunarni svet. Kaj nam želi povedati esej o tem odnosu med supralunarnim in sublunarnim svetom? Najprej, da gre za človeka, za nas, ljudi, in delo bi se v podnaslovu prav tako lahko glasilo antropologija kulture in nikakor ne samo sociologija kulture. Kultura je privlačna, že po mnenju starih antičnih izobraženih Grkov je kultura to, kar življenje z vsem osredinja, skratka, pomeni osredinjeno bivanje in najbolj osredinjeni del tega je etika.

Esej oziroma esejizem pomeni – kaj? In še vprašanje, zakaj si je avtor pričujočega teksta izbral ta izraz že v naslovu. Očitno si je prizadeval za soočenje med tem, kar je doživljal in pojem. Tako se skozi celotno delo sooča podobotvorno in pomenotvorno, nadčasovno in časovno. Prestižno mesto v določanju in vrednotenju našega bivanja nikakor ne pripada samo ekonomiji, zato si avtor prizadeva opozoriti na določene podobe, like, ki so še vedno dejavni, učinkujejo, »ustvarjajo pomene in so v svoji srčiki in sanjah resnično vedno mladi in skoraj brezčasni« (str. 8). Esej oziroma esejizem je svojevrstna koincidenca med estetskim (nadčasovnim) in etičnim (časovnim), intuitivnim in diskurzivnim, med povečavo biti in povečavo bistva te biti. Esejizem kot način dojemanja in pisanja to zelo upošteva, inestetsko in večno sooča s tem, kar je zgodovinsko, in vključuje prihodnje, možnost preboja naprej, skratka tudi upanje in hkrati utopijo.

Esejizem vedno opozarja na navzočnost ali pa še pogosteje na nenavzočnost svobode duhovne ustvarjalnosti v družbenem svetu, ki je nekoč v nemškem svetu ni bilo toliko kot v romanskem. Škamperletovo delo razume, da simbol »izpostavlja rob logične govorice in njegovo odprtost, v zavest kliče tisto, česar znakovna govorica

ne zmore zajeti in izpovedati«, in za »večino simbolov, ki jih ustvarja odprta misel človeške umetnosti, mita in religije« velja to, da simbol dokazuje svobodo, skratka »simbol nam potrjuje, da ima ta osebna svoboda smisel« (str. 71). Ernst Cassirer je tako s pomočjo Kanta upravičeno opozoril, da je človek *animal symbolicum*, in tukaj Škamperle podaja tole ugotovitev: »Simbolni izrazi niso mrtvi objekti, ampak so napolnjeni z najrazličnejšo vsebino družbenega in kulturnega okolja ter z ekspresijo, ki ju pri oblikovanju podob sveta izraža človeška zavest« (str. 73). Ta zavest vsekakor potrebuje malo več svobode in ne malo manj.

Simboli, miti so trajni, ko se enkrat pojavijo, so namreč zgodovinsko nastali, se večno vračajo in začnejo učinkovati nadzgodovinsko. Škamperletovo delo se analitično ukvarja s problemom tega večnega vračanja in še bolj učinkovanja. Kot da bi vsaka doba imela svojo recepcijo Endimiona, Odiseja in celo Trnuljčice, narodu, ki je enkrat ustvaril mit(e), nikdar več ne grozi, da bi izginil iz zgodovine. V razmerah ogroženosti, vsesplošne nesvobode, ekonomske in še kakšne nestabilnosti, recimo v vojni, se ljudje oklepamo svojih mitov, ki nas povezujejo, združujejo in ohranjajo, česar v krizi ne zmore nobena konkretna danost, in mit učinkuje kot povezovalna zmožnost, ki nas ohranja, skratka mitotvorno je zdaj dobesedno narodotvorno.

Poglavje z naslovom *Demetrin klas: poljedelska kultura, njene simbolne formacije in pojav mesta* (str. 255–391) pričinja z opisom prehoda od lovske kulture k poljedelski in na tej osnovi nastanejo »nove oblike družbenega in kulturnega življenja« (str. 260). Hkrati s tem obravnava »simbolne oblike imaginacije in kulture, ki so se razvile s pojavom poljedelstva« (str. 383). Lovsko-roparska kultura se umika, obdelovanje in pridelovanje hrane na polju »prenese pozornost na daljši in ciklični miselni model. Njegova prva učinka sta 'odkritje' prihodnosti in zaupanje v ritem naravnega cikla, ki ga ureja neki univerzalni zakon« (str. 260). Prihaja tudi do spremenjenega dojemanja spolnosti: »Pogled nanjo se je z izrazito 'roparske' oblike (tipično moške) prenesel na ciklično in urejevalno, z mislijo na prihodnost, kar je poudarjeno ženska oblika odnosa, saj moško še danes, psihološko gledano, spolnosti ne povezuje z mislijo na prihodnost« (str. 260). Poljedelska civilizacija je sčasoma izoblikovala »kompleksen sistem pravil, ki omogočijo razporeditev družbenih vlog« (str. 277), in moč teh pravil se zelo stopnjuje, še danes vidimo, kako ljudje, ki živijo tesno povezani z naravo in zemljo, zagovarjajo »bivanje na podeželju« (str. 278) in spoštujejo obča pravila povezujočnosti in medčloveškosti.

Iz zgodovine človeštva vemo, da je etika poljedelskih ljudstev zelo izrazita in docela drugačna od etike teh, ki so trgovsko-prekupčevalski narodi. Škamperletovo delo tako posredno postavlja bralcu vprašanje, kakšna usoda čaka naš, slovenski narod v prihodnje v Evropi, če nam je ta kot »Združena« namenila samo in zgolj

vlogo trgovskega naroda. Slovenstvo je bilo v preteklosti zelo močno in tesno povezano z naravo in njenimi dogajanjem, in če nam tu spodrežejo korenine – kakšna bo potem naša etika v prihodnje? Vsekakor bi tukaj veljalo ohranjati in negovati ciklizem, ne ga docela podrediti linearizmu, kajti ciklično dojemanje časa »poudarja etiko horizontale« (str. 300), in tako bivanje človeka je povsem osredinjeno.

Prostor – uprostorjenje biti – in čas – učasovanje biti – sta naši dve stalnici tako v bivanju kot tudi vrednotenju in osmišljanju našega življenja, in trenutno ostaja vprašanje, kako spet odkriti prihodnost po tem, ko se je sesula utopija svetovnih razsežnosti, imenovana socializem, kot da bi iz časa celo izstopili. Naša zgodovina je to, kar smo ustvarili samo mi sami in kakorkoli že občudujemo kulturo, bolje, različne kulture, vemo, da ko so enkrat tu, se jih ne da več spreminjati; v tem je po Georgu Simmlu, filozofu življenja in upoštevanemu tudi kot sociologu kulture, celo neka tragedija kulture. Mestna kultura je to samo še intenzivirala in v želji po svobodi je recimo beg oficirja pod Kavkaz v Tolstojevem svetu simpatičen eskapizem.

Delo *Endimionove sanje* spregovori o kulturi *anti-polisa* in nemara je ravno ta del knjige eno avtorjevih najbolj osebnodoživljajskih izpovedi. Avtor želi ostati subjekt in pozicijo subjekta tudi ohranjati, zato kljub vsej sugestivnosti bega, pobega in nasprotovanja utečenemu ritmu formalne družbe, odpovedi statusni družbeni vlogi, zapiše tole misel: »Izbrani in občasni značaj t. i. 'anti-polis' omogoči izkustvo absolutne svobode, ki seveda ni zdrs v anarhično stanje in kaos; vrnitev tja bi pomenila podrediti se še strožjim rodovnim in plemenskim normam. V človeku zbudi novo zavest in spoznanje, ki spremeni razmerje končnega in neskončnega, pa tudi dialektiko odnosa med družbo in posameznikom. Pripadam mestu, narodu in rodbini, kjer opravljam z normami določena opravila. Toda v svoji mistični zavesti vem, da nisem nič od tega, ampak otrok neba in zemlje« (str. 391). Supralunarno in sublunarno v enem, s tem da enkrat malo bolj prvo, drugič malo bolj drugo, nikdar pa samo eno ali samo drugo. Pri tem se delo *Endimionove sanje* dobro zaveda, da »velika zgradba subjektivnosti«, na kateri je gradila filozofija od Descartesa naprej, »v resnici ni enovit temelj zavesti, saj je ta zavest odvisna od nezavednega« (str. 102), in tudi simboli na vseh ravneh v sebi nosijo dinamiko nezavednega. So pa berljivi in razpoznavni, morda ni pretirano reči, da tudi z zavestjo obvladljivi. In v mestih radi živimo, kajti ta so – to velja tudi za Ljubljano – »določena kvalitativna opredelitev sveta«, tj. v ožjem smislu »človeško in pojmovno, se pravi 'po meri človeka'«, predvsem prostor »domačega človeškega domovanja« (str. 353). V tem tako zelo kratkem življenju, ki nam je dano živeti med rojstvom in smrtjo, je med drugim naš ideal domovanje v svetu, v določenem prostoru biti vsepovsod kot doma.

Kam umestiti eskapizem? Smisel eskapizma je tudi v tem, da najdem svobodo, predvsem svojo svobodno ustvarjalnost in domišljijo s pobegom v že dane simbole, mite, religijo, utopije, upanja, in ti so mi lahko celo nekakšni bazeni smisla. Vendar najbo jasno povedano tole: noben anti-polis in noben eskapizem naj ne ogrožata našega tako zelo dragocenega in težko pridobljenega humanizma.

To, kar preučujemo, je vedno daleč nad vsemi našimi še tako genialnimi spoznanji, in morda je vsaj deloma Škamperletov pristop v knjigi *Endimionove sanje* usmerjal tudi ta dragoceni hevristični pristop. Nobeno znanje, nikakršna že dana vednost nikdar v celoti ne izčrpa vsega o biti, bodisi svetovni ali človekovi, in tudi ne o tem, kaj je bit in bistvo simbola, mita, religije, svetega. Morda je skrivnost lepega in spečega pastirja Endimiona v tem, da nas s svojo večno mladostjo in lepoto spodbuja k takšnemu raziskovalnemu načelu, kajti to, kar je, je večno mlado in nikdar ne zastara. Zato tega tako spečega in mladostnega – ideje nesmrtnosti – ne zbujajmo s kakšno dokončno vednostjo, kajti potem naše znanje prehaja v dogmo, prisilo tudi v obliki klica, da je treba vse poznanstveniti. Tukaj nas spodbuja celo Friedrich Nietzsche, in to v najboljšem pomenu, da se uprimo vsakršnemu poskusu poznanstvenjenja upanja in utopije, ker je to enosmerna pot, ki oboje transformira v tiranijo. Žal je naša zgodovina tudi dokument o tem, kako pogosto je človeška vednost, ki smo jo ustvarili ljudje sami, nihče drug, postala sila, ki se je obrnila proti nam in si nas po nepotrebnem podrejala in celo zasušnjevala.